

ECOLOGIE

fotos Yves Adams (Vilda)
Lars Soerink (Vilda)

Oerpaard en oerrund heroveren Vlaamse natuur

Grote grazers rukken op

Om grote natuurgebieden te beheren, doen natuurverenigingen en overheden steeds vaker een beroep op begrazing met paarden of runderen. Doorgaans worden zeer stoere rassen gebruikt, zoals Noorse fjordenpaarden, IJslandse paarden, Shetlanpony's, Angus-Aberdeen-runderen, Galloway-runderen of Schotse Hooglanders. Steeds vaker zie je ook Poolse konikpaarden en Heckrunderen verschijnen, de heropstanding van respectievelijk de wilde bostarpan en het originele Europese oerrund.

Door de introductie van een beperkt aantal paarden of runderen in natuurterreinen wordt een situatie uit vroeger tijden hersteld, toen overal kuddes wilde paarden en runderen door de natuur trokken. Door hun graasgedrag hielden die grote grazers een gevarieerd landschap met half-open karakter in stand. Extensieve begrazing zorgt voor variatie in de plantengroei en heeft een gunstige invloed hebben op de soortenrijkdom van fauna en flora.

BEELDEN UIT HET VERLEDEN

Konikpaarden en Heckrunderen lijken het meest op de oorspronkelijke grazers uit onze streken; het zijn dan ook de terugkweekvormen van respectievelijk het Europese oerpaard (de bostarpan) en het Europese oerrund. Knappe wetenschappers zijn erin geslaagd om aan de hand van een uitgekiend kweekprogramma, vertrekkende van nakomelingen van kruisvormen

van wilde en tamme dieren, de wilde genen te laten domineren en zowel het oerrund als het oerpaard terug op de wereld te zetten. De replica's zijn behoorlijk goed gelukt; qua uiterlijk matchen de Konikpaarden en de Heckrunderen bijna perfect met hun wilde voorouders, en ook het gedrag komt aardig overeen. Vandaag struinen er als vanouds weer kuddes wilde paarden en runderen door onze natuur.

STOERE GRAZERS

Toch heb je niet noodzakelijk een 21ste eeuwse versie van de tarpan of de oeros nodig om een natuurgebied behoorlijk te beheren. De eigenschappen en karaktertrekken die we van grote grazers in een afgelegen natuurgebied verwachten, zijn altijd dezelfde: de dieren moeten niet alleen de natuur goed beheren, ze moeten ook uiterst zelfredzaam zijn. De paarden en runderen in woeste natuurterreinen zijn best

Galloway-runderen (boven) en smoet van Schotse Hooglander (links)

Schotse Hooglanders nemen een bad. Het losgelopen zand rond de duinpoel is cruciaal voor de overwintering van de zeldzame rugstreepdier.

niet te kieskeurig wat voedsel betreft, ze zijn zelden of nooit ziek, ze zijn winterhard en bestand tegen de meest extreme weersomstandigheden, en ze zijn in staat zijn om zelfstandig hun veulens of kalveren op de wereld te zetten, zonder tussenkomst van een veearts.

ROBUUST UITERLIJK, ZACHTE INBORST?

Heckrunderen mogen dan wel het meest op een oeros lijken, ze staan er ook om bekend dat ze soms behoorlijk venijnig uit de hoek durven komen. Daarom zijn ze niet noodzakelijk altijd en overal de beste keuze. Galloways en Hooglanders, daarentegen, zijn geen echte oerbeesten, maar gewoon stoere melkveerassen uit Schotland; ze beschikken óók over alle eigenschappen die we van grote grazers verwachten én ze zijn daarenboven uiterst zachtaardig van karakter. In gebieden waar bezoekers vrij tussen de dieren wandelen of dwars door begrazingsrasters fietsen, kan dat een argument zijn om voor deze vriendelijke Schotse 'haarbollen' te kiezen in plaats van 100% authentieke graascapaciteit na te streven.

ALLE NATIONALITEITEN

Maar ook Noorse fjordenpaarden, Shetlandpony's of IJslandse paarden komen in aanmerking, evenals Jersey-koeien en Franse runderrassen zoals Limousins of Blondes d'Aquitaine. Hoewel de Franse koeien in het zelfde bedje schijnen ziek te zijn als het Heckrond: een 11 op 10 op voor graasbeheer, maar gebuisd op karakter. In steeds meer gebieden wordt ook heel pragmatisch gewoon vee van plaatselijke landbouwers ingeschakeld. Als die huis-tuin-en-keukenkoeien al minder zouden presteren op het vlak van natuurbeheer, dan wordt dat minpunt mogelijks ruim gecompenseerd door een goed nabuurschap met andere openruimtegebruikers en een groter maatschappelijk draagvlak voor het natuurbehoud.

Finaal komt eigenlijk alles wat graast en tegen een stootje kan in aanmerking om te worden ingeschakeld in het natuurbeheer. De concrete keuze voor een bepaald ras of een combinatie van rassen is een afweging van heel veel factoren.

VARIATIE TROEF

Door hun graasgedrag zorgen grote gra-

zers voor een open landschap met veel structuur: van kort gegraasde plekjes over hoger opgaand gras tot nauwelijks begraasde hoekjes waarin houtige gewassen opschieten. En daartussen een wirwar van uitgesleten looppaadjes. In een begraasd terrein vind je alle mogelijke overgangen en mini-biotopjes: van schaduwrijk tot volle zon, van droog tot kletsnat, van kort gras tot hoge bomen en struiken, van onbetreden tot platgelopen... Tal van soorten halen profijt uit een structuurrijke vegetatie. Sommige insecten bijvoorbeeld, houden van een zonnebad op korte vegetaties of zand, terwijl andere zweren bij de beschutting van hoog opgaande plantengroei; in een begraasd terrein komen ze allemaal aan hun trekken!

DYNAMISCH LANDSCHAP

De grazers houden de graslanden open, leggen paden aan door ruigten en rietvelden, kiezen jonge bomen om bast en twijgen op te smullen, maar laten grotere dan weer staan als parasol voor warme zomerdagen. Op die manier verandert het landschap in een begraasd natuurgebied voortdurend van uitzicht.

BOZE WOLF

De zeldzame charges van een Heckrund of een Blonde d'Aquitaine buiten beschouwing gelaten, gedragen grote grazers zich doorgaans nogal passief tegenover recreanten. Paarden zijn soms nog wat nieuwsgierig en uitzonderlijk zelfs een beetje opdringerig tegenover bezoekers, maar grazende runderen zijn echt meesters in het negeren van menselijke aanwezigheid.

Onverschilligheid troef dus, tenminste als er geen honden in de buurt zijn. Verschijnt er een hond in het begrazingsraster, dan slaat de stemming helemaal om. Een hond wordt immers al snel ervaren als een gevaarlijke 'wolf' die het op de kalfjes gemunt heeft. Dat het beest aan een leiband hangt, doet er niet toe, en "dat het nochtans een hele brave is" nog véél minder. Zo'n wolf wordt best krachtdadig verdreven. Of desnoods vertrappeld. Soms gaat de hele kudde er achteraan, maar de wolf moet en zal wijken. Dat is meteen de reden waarom honden niet zijn toegelaten in begraasde natuurgebieden, zelfs niet aan de leiband.

In een kudde Schotse Hooglanders zorgen alle volwassen dieren voor de bescherming van de kalfjes.

Shetlandpony's zijn kleine, gedrongen paardjes die bijzonder zelfredzaam zijn en bestand zijn tegen extreme weersomstandigheden.

EXTENSIEVE BEGRAZING

Waar een beperkt aantal paarden, ezels of runderen loopt te grazen in een terrein dat voldoende groot is, kunnen de dieren in principe het hele jaar op het terrein blijven. Om jaarrond voldoende te eten te hebben, heeft een paard of rund 1 tot 10 hectare nodig, afhankelijk van de voedselrijkdom van de bodem en de aard van de vegetatie. In het zomerhalfjaar is er ogenschijnlijk een overaanbod aan voedsel, maar tijdens het winterhalfjaar stoppen planten met groeien en moeten de dieren verder met de biomassa die in de herfst op het terrein is achter-

gebleven. In natuurterreinen met jaarrondbegrazing wordt het aantal grote grazers zo gekozen dat er zelfs in de winter nog een overaanbod aan voedsel beschikbaar is. Alleen zo blijven er altijd plekkjes onbegaasd en blijft de structuurrijkdom in de vegetatie behouden.

In kleinere gebieden die gebaat zijn met begrazing, worden de grazers in het voorjaar losgelaten en in het najaar weer afgevoerd. Zo worden overbegrazing en overbetreding voorkomen.

Onze kustduinen werden van oudsher begraasd door vee van plaatselijke landbouwers.

Bijvoederen is in het natuurbeheer als vloeken in de kerk. Het is een absoluut te vermijden bron van bemesting, en je schiet er ook je graasdoelen mee voorbij. Overigens krijgen alle grazers in natuurgebieden minstens één keer per jaar de nodige diergeneeskundige verzorging en zijn ze – net als gewoon landbouwvee – geregistreerd bij het Ministerie van Landbouw.

LIEVER GEMENGD

Een gemengde bezetting met zowel paarden als runderen geeft soms de mooiste resultaten. Paarden en runderen grazen

immers héél verschillend: paarden bijten de vegetatie kort tegen de grond af, terwijl runderen meer willekeurig stukken plantengroei wegrukken met hun tong. De combinatie van die twee graasmethoden geeft aanleiding tot een zeer gevarieerde vegetatie.

Sommige natuurgebieden zijn zo droog, voedselarm of overwoekerd door struiken dat ze alleen geschikt zijn voor begrazing door paarden of ezels. Paarden en ezels zijn immers ook tuk op houtige gewassen; ze 'schillen' de bast van bomen en struiken

Ezels zijn van oorsprong woestijndieren. Ze zijn uiterst geschikt om het struikgewas in droge duinen in toom te houden.

en halen daar onder meer mineralen uit. Runderen worden doorgaans pas ingeschakeld als er ook voldoende grasland of ruigte aanwezig is. Ze zijn van nature ook beter bestand tegen nattigheid.

TOILETTEN IN VOLLE NATUUR

Paarden en ezels hebben – net als konijnen – de neiging om zogenaamde ‘latrines’ te vormen, plaatsen waar ze steeds naar terugkeren om hun mest te deponeren. Runderen doen dat niet; die laten overal hun mest achter. In gebieden die van oorsprong voedselarm zijn, zoals de duinen, vormen de latrines van paarden, ezels en konijnen ietwat voedselrijkere plekken. Terwijl op de voedselarme bodem alleen typische planten kunnen gedijen die weinig of geen stikstof in de bodem nodig hebben, zijn de latrines een toevluchtsoord voor plantjes die toch net iets méér bemesting op prijs weten te stellen. Waar de voedselarme bodem vaak al een schat aan zeldzame planten herbergt, doen de latrines er nog een schep bovenop en verhogen ze de biodiversiteit.

SOMS MOET JE KIEZEN

Toch is begrazing geen wondermiddel dat overal kan ingezet worden. Waar de bodem van oorsprong voedselarm is en dus stikstofmijdende plantengemeenschappen thuishoren, kan het natuurbeheer erop gericht zijn om ongewenste bemesting – afkomstig van milieuvervuiling of aanpalende landbouwgebieden – te compenseren door jaarlijks de vegetatie te maaien en het maaisel af te voeren. De biomassa (lees: compost in wording) die zo ‘vertrekt’ uit het gebied, compenseert geheel of gedeeltelijk de ongewenste bemesting van buitenaf. Door de vegetatie te maaien en af te voeren, wordt de bodem dus armer aan voedingsstoffen. Dat klinkt erg, maar dat is het niet, integendeel! De natuur vaart er wel bij. Waar gemaaid wordt, kan gekozen worden voor nabegrazing met paarden of runderen, maar in een aantal terreinen is ook dat niet aangewezen omdat een welbepaald vegetatietype wordt nagestreefd dat beter met maaibeheer wordt bekomen.

NULBEMESTING

Als het de bedoeling is de bodem te verschralen, dan schiet grasbeheer dus tekort,

maar in alle andere gevallen is het een beheervorm die een overweging méér dan waard is! Overigens is het een hardnekkig misverstand dat grote grazers zelf voor bemesting zouden zorgen. De mest die ze produceren, is biomassa die ze enkele uren voordien op een andere plaats binnen hetzelfde begrazingsraster hebben weggenomen; ze verplaatsen dus wel biomassa binnen het raster en veranderen de biomassa van vorm en uitzicht, maar produceren er geen extra. Echte bemesting krijg je pas als er van buitenaf biomassa wordt aangevoerd, vandaar ook dat bijvoederen zo’n taboe is.

DE NATUUR WEER ‘COMPLEET’

Het resultaat van een doordacht graasbeheer, en zeker van gemengd graasbeheer met paardachtigen én runderen, is niet alleen een halfopen landschapsbeeld, de begrazing levert ook aantoonbaar meer verschillende soorten planten op als gevolg van de variatie in de globale vegetatie. De rijkdom aan vegetatietypes en de talrijke gradiënten trekken op hun beurt meer insecten en andere dieren aan, en ook de grote grazers zelf trekken een aantal nieuwe soorten aan: parasieten, mestkevers en vliegen zijn misschien niet de sympathiekste vertegenwoordigers van het dierenrijk, het zijn niettemin waardevolle schakels in een complex ecosysteem.

Als daarenboven blijkt dat ook ‘rolplekken’ – open plekken waar paarden een zandbad nemen om zich van parasieten te ontdoen – bijzondere soorten aantrekken, denk maar aan zandloopkevers, en dat grote grazers in hun vacht talloze plantenzaden meedragen en eigenlijk onmisbaar zijn als natuurlijk transportmiddel, dan kan je toch moeilijk anders dan deze vorm van natuurbeheer alle kansen geven? Je zou zelfs kunnen stellen dat een natuurgebied maar ‘compleet’ is als er grote grazers in rondstruinen... Dat begrazingsbeheer bovendien weinig arbeidsintensief is, en relatief goedkoop vergeleken bij meer klassieke beheermethodes, is geen argument, maar wel mooi meegenomen!

Zandige ‘rolplekken’ van paarden of ezels vormen een geschikt biotoop voor deze zandloopkever.

